

Irracionalitás

2010. május 29-én a Magyar Coachszövetség Közhasznú Alapítvány és az MTA–ELTE Nyelvfilozófiai Kutatócsoport közös szervezésében került sor az *Irracionalitás* című konferenciára. A *Magyar Filozófiai Szemle* jelen száma e konferencia előadásainak írásos változataiból közöl válogatást Tózsér János szerkesztésében.

A tematikus blokk nyitó darabja Tózsér János *Az önismeret határa* című tanulmánya. Tózsér az önismeret problémáját az észlelés diszjunktív elméletének kontextusában vizsgálja. A diszjunktív elmélet szerint a valóságghű érzéki tapasztalatok más típusú mentális események, mint a tőlük szubjektív perspektívából nézve megkülönböztethetetlen hallucinációk. Mindebből az következik, hogy a diszjunktív elmélet megnyirbálja az önismeretet: a szubjektum nem fér hozzá azokhoz a tényezőkhöz, amelyek meghatározzák az érzéki tapasztalatok típusát. A szerző amellet érvel, hogy a „szubjektív megkülönböztethetlenség” fogalmát nem úgy kell érteni, hogy a kérdéses mentális események ugyanazokkal a fenomenális tulajdonságokkal rendelkeznek. Erre támaszkodva a tanulmány igyekszik megmutatni, hogy önismeretünk határai nem az introspekció fogyatékosságából származnak.

A második, *Makacs érzelmek és morális felelősség* című tanulmányban Réz Anna a gyakorlati irracionalitás egy viszonylag keveset tárgyalt formáját, az ún. makacs érzelmeket vizsgálja. A makacs érzelmek, melyek legismertebb esetei a fóbiák, komoly kihívást jelentenek az érzelemelméletek számára, mert sem a kognitivisták, sem a non-kognitivisták elméletek nem képesek kielégítő módon számot adni azok irracionalitásáról. De a helyzet a felelősségelméletek esetében sem jobb: még ha sikerül is meggyőzően igazolni az érzelmekért való felelősségvállalást, a kortárs elméletek arra továbbra sem képesek válaszolni, hogy bizonyos érzelmek, mint például a fóbiás félelem, miért képeznek kivételt és egyben felmentést a felelősség alól. A szerző – D’Arms és Jacobson elméletére támaszkodva és azt módosítva – arra tesz javaslatot, hogy az érzelmek egységes elmélete helyett különböztessünk meg két nagy csoportot, melyek közül csak az egyikhez tartozó érzelmek – az ún. kognitív hangolások – érzékenyek az

egyén vélekedéseire, és ebből következően csak ezek adekvát tárgyai a morális megítélésnek.

A harmadik, Huoranszki Ferenctől származó tanulmány címe: *Gyakorlati racionalitás és akaratgyengeség*. Huoranszki a következő komplex tézis mellett érvel: azok a cselekedetek, amelyeket a cselekvő legjobb belátása ellenében cselekszik, nem minden esetben irracionálisak, mindebből viszont nem következik, hogy a cselekedetek nem azáltal racionálisak, hogy a hozzájuk vezető gyakorlati megfontolások konklúziójának tartalmát fejezik ki.

A negyedik, *Kettős megtévesztés* című tanulmányban Szalai Judit az önbecsapás, illetve az interperszonális megtévesztés egymáshoz való viszonyát vizsgálja. Első pillantásra e két jelenség alapvetően különbözik egymástól, amíg ugyanis mások megtévesztése szándékos dolog, addig szándékosan senki nem csapja be önmagát. A kortárs irodalomban ezért nem is kísérleteznek a két jelenség egy-egy magyarázatával. A szerző amellet érvel, hogy az önbecsapás és a mások megtévesztésének a mechanizmusa bizonyos esetekben hasonló. Szalai nem azt állítja, hogy az önbecsapás olyan módon is előállhat, ahogyan másokat csapunk be, hanem azt, hogy bizonyos esetekben másokat olyan módon tévesztünk meg, ahogyan magunkat is becsapjuk.

E lapszám tematikus részének ötödik és egyben utolsó darabja Kollár József *Légy spontán! (A kettős kötés logikája)* című tanulmánya. A kettős kötés paradigmikus példája az az eset, amikor X személy azt akarja, hogy Y személy tegyen meg valamit, de ne azért tegye meg, mert X erre szólította fel. Tegyük fel, egy apa azt szeretné, hogy a fia elolvassa a Harry Potter-történeteket, de azt is szeretné, ha a fia önszántából olvasná el azokat, és nem azért, mert ő erre kérte. Kollár a tanulmányában a kettős kötés különböző eseteit elemzi, és többek között arra a kérdésre keresi a választ, hogy értelmezhető-e a kettős kötés jelensége Davidson elmefilozófiájának keretein belül.

Az első öt tanulmányt a *Varia*-blokkban az irracionalizmus témaköréhez nem kapcsolódó két további írás kíséri. Forrai Gábor *Logikai konvencionalizmus* című tanulmányában egyrészt a logika a priori jellegét állítja az empirikus logika quine-i elméletével vitatkozva, másrészt a szingularizmussal szemben – amely szerint objektív sztenderdek döntenek el, hogy melyik a helyes logika – úgy véli, hogy a logika választás kérdése. Forrai szerint a jelenleg forgalomban lévő elméletek közül a konvencionalizmus képes a legsikeresebben magyarázni e kettős tény. A konvencionalizmus szerint mind az a prioritás, mind pedig a választhatóság abból a körülményből fakad, hogy a logikai konstansok jelentését a logikai szabályok rögzítik, így igazságuk egyrészt nem függ a tapasztalattól, másrészt tetszőleges jelentésű kifejezéseket vezethetünk be, amelyek lehetnek hasznosak vagy haszontalanok, de nem lehetnek igazak vagy hamisak.

Tallár Ferenc *Lélekvalóság és regény: A fiatal Lukács Dosztojevszkij-konceptiójáról* című tanulmánya annak a Dosztojevszkij-olvasatnak a sorsát (mai elgondolhatóságát vagy elgondolhatatlanságát) vizsgálja, amelyet Lukács György *A regény*

elméletében fejt ki, s melynek kulcsfogalma, az elidegenedéstől mentes „lélekvalóság”, Lukács számára egy küszöbön álló történelmi korszakváltás hírnöke volt. Lukács próféciájának kudarcra után Dosztojevskij műveinek eszkatologikus mozzanatait Tallár szerint a világtörténelmi ígéretek helyett azokon a mítikus jelentésrétegeken keresztül érdemes megközelíteni, amelyek elvileg függetlenek a konkrét történelmi megvalósulástól. Lukács fiatalkori írásainak elemzése (amelyeket Tallár egymással összeegyeztethetetlen identitáslehetőségek teoretikus kidolgozásaként és ezt követő eltávolításaként jellemez) harmonikus átmenetet kínál a *Dokumentum* rovatához, melyben Weiss János Lukács György egy eddig alig ismert, 1955 áprilisában elhangzott előadásának szövegét teszi hozzáférhetővé az olvasóközönség számára.

Lapunk *Fórum* rovatában Komorjai László *Kemény menny* című írása a 2010/3-as szám témájához csatlakozva Farkas Katalin *The Subject's Point of View* című 2008-as kötetével szemben fogalmaz meg olyan kritikai észrevételeket, amelyek nemcsak e könyv állításaival, hanem általában az analitikus filozófia uralkodó elmefelfogásával vitatkozva körvonalaznak egy alternatív megközelítést.

Jelen lapszám azzal a Kendeffy Gábor által szerkesztett recenziófüzérrel zárul, amelyben Bene László, Bugár István, Cseke Ákos, Geréby György, Karácsony András, Kendeffy Gábor, Mester Béla, Szegedi Nóra, Újvári Márta és Vassányi Miklós a Boros Gábor által szerkesztett 2007-es, *Filozófia* című kézikönyv egyes fejezeteit tárgyalja. E recenziófüzérrel a *Magyar Filozófiai Szemle* régi adósságát törleszti a hazai szakmai élet e kiemelkedő teljesítményével szemben.

Tózsér János – Schmal Dániel

*

A *Magyar Filozófiai Szemle* szerkesztősége ezúton mond köszönetet Tózsér Jánosnak az első tanulmányblokk, Weiss Jánosnak a *Dokumentum* rovat, Kendeffy Gábornak pedig a *Szemle* rovat szerkesztéséért.